

OCULTACIÓ I VISIBILITZACIÓ DE CONFLICTES AMBIENTALS: EL CAS DE L'ABOCADOR DEL GARRAF

JUDIT GIL-FARRERO

UNIVERSIDAD DE ZARAGOZA

ORCID: 0000-0001-5642-3713

Resum: Aquest article descriu les estratègies que diferents actors socials han seguit per tal d'ocultar o visibilitzar el conflicte ambiental esdevingut per la ubicació de l'abocador de Barcelona i la seua àrea metropolitana al Garraf (1974-2006). L'estudi d'aquest cas permet identificar característiques compartides amb altres conflictes ambientals respecte a com s'han desenvolupat, als diferents actors socials involucrats i a les estratègies d'uns i altres, així com elements a partir dels quals contribuir a la reflexió sobre els conflictes ambientals del present i del futur més enllà de l'àmbit acadèmic, en l'esfera pública on actuen la societat civil i l'activisme.

Paraules clau: ocultació; visibilització; conflictes ambientals; abocador; agnotologia; violència lenta; narratives tòxiques

Abstract: This article describes the strategies that different social actors have followed to conceal or make visible the environmental conflict caused by the location of the Barcelona and its metropolitan area landfill site in the Garraf massif (1974-2006). The study of this case allows us to identify characteristics shared with other environmental conflicts in terms of how they have developed, the different social actors involved and their strategies, as well as elements from which to contribute to the reflection on the environmental conflicts of the present and the future beyond the academic sphere, in the public sphere where civil society and activism are active.

Keywords: concealment; visibilisation; environmental conflicts; landfill; agnotology; slow violence; toxic narratives

Introducció

Aquest article presenta algunes de les estratègies que diferents actors socials han seguit per tal d'ocultar o visibilitzar el conflicte ambiental derivat de la ubicació de l'abocador de Barcelona i la seua àrea metropolitana al massís del Garraf (1974-2006). Com veurem, és un conflicte la cronologia real del qual és més àmplia que l'oficial: va començar abans, arriba fins al present i es projecta cap al futur. La intenció d'aquest text és oferir claus que contribueixin a pensar els conflictes del present i del futur més enllà del món acadèmic, en l'àmbit d'actuació de la societat civil i l'activisme.¹

Els conflictes ambientals o conflictes ecològics distributius són conflictes sobre recursos naturals, recursos ambientals o serveis ambientals, estiguin o no comercialitzats (Martínez-Alier, 2006). La principal característica d'aquest tipus de conflicte és que «diferents actors socials, amb potencials polítics desiguals, competeixen per l'accés als recursos naturals», una «competició que dona lloc a grups socials que asseguren el seu control sobre determinats recursos davant d'altres que són relegats a ocupar una posició marginal» (Vacaro & Beltran, 2007, 15).

Mirar el medi ambient «a través de les lents del conflicte» permet veure'l i entendre'l millor, perquè el conflicte «revela característiques ecològiques d'altra manera desapercebudes [...] que no són independents de les relacions de poder ni de les estructures socials» (Armiero, 2008, 59). Les estructures socials, les relacions de poder i els potencials polítics diferents també produeixen una desigual distribució dels costos ambientals entre diferents grups humans segons ètnia, gènere, classe social o edat. La lluita contra la distribució desigual tant en l'accés als recursos i serveis naturals i ambientals com en els costos ambientals ha rebut diversos noms, entre els quals destaquen *ecologisme dels pobres* i *moviment de (o per la) justícia ambiental*. L'ecologisme dels pobres es considera una tercera branca de l'ecologisme, que se sumaria a la que demana la preservació o conservació de la natura silvestre i a la que reclama una gestió sostenible dels recursos naturals. La principal diferència entre l'ecologisme dels pobres i les altres dues és que està protagonitzat per comunitats pobres, habitualment rurals i situades en països del Sud Global, que lluiten per la conservació dels recursos naturals que asseguren la seua pròpia supervivència. El moviment de justícia ambiental, per la seua banda, va sorgir a la dècada del 1980 a les zones urbanes dels EUA, com a part de la lluita pels drets civils i contra el racisme ambiental que patien les minories ètniques, que rebien una part desproporcionada de residus tòxics a les seues comunitats. Si bé tenen un origen diferent, es poden entendre com un sol corrent i tenen com a característica comuna que, sovint, en aquests conflictes no s'utilitzi un llenguatge ecologista o ambientalista, sinó de lluita social (Martínez-Alier, 1991; 2001; 2006).

En el món acadèmic són diversos els camps que s'han ocupat de l'estudi dels conflictes

1. Aquest treball forma part d'*Invisible Knowledge: The Politics of Censorship and Science Popularization (1940-1990)*, projecte PID2019-106743GB-C22 finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats.

ambientals, entre els quals destaquen l'antropologia social, cultural i ambiental, la història ambiental i, de manera més específica, l'ecologia política. Bona part de la comunitat de persones investigadores en història ambiental creu que la seua recerca ha de servir per discutir i resoldre els conflictes i la crisi ambientals actuals (Armiero & Barca, 2004; Barca, 2017; Cronon, 1993; Hughes, 2016; Martí Escayol, 2019; Radkau, 1993; Worster, 1989). Pel que fa a l'ecologia política, és així mateix un àmbit compromès, que des dels seus inicis ha contribuït a la lluita pels drets humans i la justícia ambiental (Batterbury, 2015), alhora que també s'ha alimentat de conceptes i nocions sorgits dels moviments activistes, que posteriorment ha aplicat a la recerca acadèmica. Es dona, així, una coproducció de coneixement que reforça al mateix temps l'àmbit acadèmic i l'activista (Martínez-Alier et al., 2014). Una mostra del treball conjunt entre aquests dos àmbits és l'*Environmental Justice Atlas* (Temper et al., s.d.), un projecte col·laboratiu que des de 2014 documenta i cataloga conflictes ambientals arreu del món, sovint en el que s'han anomenat *zones de sacrifici* (Lerner, 2010), un concepte inicialment pensat per a indrets altament contaminats per urani, però que posteriorment s'ha aplicat també a altres àrees afectades per una intensa contaminació de qualsevol mena (Rodríguez-Giralt & Tironi, 2020), on el problema es cronifica i va més enllà del moment en què es genera. En aquestes zones de sacrifici actua una *violència lenta* sobre humans, no humans i ecosistemes; una violència que no és instantània i espectacular, com la violència que es percep com a tal, sinó que és incremental i acumulativa, raó per la qual és relativament invisible; una violència de desgast que s'estén en el temps i en l'espai (Nixon, 2011).

La diferència de poder o potencial polític entre els actors socials involucrats en un conflicte ambiental també es veu reflectida en la dimensió pública del conflicte, i és que, habitualment, els grups més poderosos (que acostumen a ser els que, amb la seua activitat, provoquen el conflicte) procuren que no es faci públic, ocultar-lo. Un exemple evident n'és la violència lenta que actua en les zones de sacrifici, les seues víctimes i la resistència que hi oposen, totes elles invisibilitzades. Mentrestant, els grups menys poderosos lluiten per l'estratègia contrària, la de fer visible el conflicte, donar-lo a conèixer i així obtenir més suport, un suport que, si és prou gran, pot capgirar aquest poder o potencial desigual de què parlem i aturar l'activitat generadora del conflicte. Les estratègies d'ocultació descrites en aquest article es van dur a terme amb la intenció de crear incertesa en la població, desinformar-la i mantenir-la en una ignorància deliberada, com han fet els *mercadors del dubte* (Oreskes & Conway, 2018) arreu del món per protegir interessos econòmics i polítics determinats, la qual cosa fa molt interessant estudiar el conflicte de l'abocador del Garraf des de l'àmbit de l'*agnotologia*, la ciència de l'estudi de la ignorància (Proctor & Schiebinger, 2008). Això és el que veurem als apartats següents.

Breu història de l'origen de l'abocador del Garraf²

A la dècada dels seixanta, la ciutat de Barcelona va haver d'afrontar un problema molt greu de gestió dels residus: se'n va produir un gran increment a causa de l'augment de població, de l'ús de nous materials com el plàstic i de la prohibició d'utilitzar la matèria orgànica com a aliment per a animals. Fins aleshores, la recollida de les deixalles anava a càrrec dels escombraires, que la duïen als barris perifèrics on vivien les famílies que es dedicaven a aquest ofici. Allí, triaven la brossa: draps, paper, vidre, fusta, llaunes i altres residus metàl·lics es venien per ser recuperats; les deixalles orgàniques, per la seua banda, servien d'aliment per als porcs, ànecs i gallines que criaven, i posteriorment les femtes d'aquests animals eren venudes als pagesos del voltant, que les feien servir com a adob. Tanmateix, a finals de 1960 va arribar la pesta porcina i les autoritats van prohibir que els porcs fossin alimentats a partir de residus orgànics i que es criessin en indrets on hi hagués escombraries. Aquest canvi normatiu i l'aparició de nous materials, com els plàstics, que no es recuperaven, van implicar que el negoci de recollida de deixalles deixés de ser rendible per als escombraires i que fos necessari trobar algun lloc on portar les deixalles. En un primer moment, es van anar llençant als forats oberts per l'extracció de roques i àrids en pedreres situades al voltant de Barcelona. Poc temps després, el 1963, va començar l'abocament a les antigues pedreres de Montjuïc, on a principis de la dècada dels setanta s'hi portaven dues mil tones d'escombraries diàries. A començaments de desembre de 1971, després d'un fort aiguat, el dic de contenció d'una de les pedrisses es va trencar i va caure una allau de detritus, llots i aigües negres sobre el barri de Can Clos, que va quedar molt malmès. No obstant això, l'abocador de Montjuïc era només una solució provisional (que va continuar funcionant fins a 1974), i ja abans de l'aiguat de 1971 l'Ajuntament de Barcelona estava buscant un lloc que estigués situat fora però prop de la ciutat per ubicar-hi un abocador pels residus que generava tota la corporació metropolitana. El lloc finalment escollit va ser un indret enmig del massís del Garraf, la vall de Joan o fondo de les Terradelles, una vall seca que pertany als municipis de Begues (40 hectàrees) i de Gavà (20 hectàrees) i que va servir d'abocador de l'àrea metropolitana entre 1974 i 2006. Com veurem més endavant, una qüestió molt rellevant en aquest conflicte ambiental és que la major part del Garraf està formada per roques calcàries i dolomites, formades per carbonat de calci, el qual, quan entra en contacte amb aigua lleument àcida, es dissol. Aquest procés s'anomena carstificació i crea paisatges molt característics, amb terrenys accidentats, plens d'avencs i coves. Les zones càrstiques com el Garraf són extremadament permeables a possibles infiltracions de productes tòxics com els que es generen en un abocador, que són, bàsicament, metà i lixiviats³.

2. La informació sobre els conflictes ambientals dels abocadors de Montjuïc i del Garraf està basada en Gil-Farrero, 2020 i 2022, i en la descripció detallada, sobre la lluita contra l'abocador del Garraf, de Pérez de Pedro, 2008.

3. Els lixiviats són aigües residuals que contenen una concentració de contaminants superior a la mitjana. En un abocador, es generen durant la descomposició de la matèria orgànica acumulada i quan l'aigua de pluja es filtra a través dels residus sòlids i arrossega part dels seus components.

Les característiques geològiques del massís el convertien en un dels pitjors llocs on situar un abocador, atesa la permeabilitat inherent a una zona càrstica com és el Garraf i al consegüent perill de contaminació de l'aigua subterrània. Aquests són els arguments que han esgrimit les persones contràries a l'abocador des de l'inici. Malgrat tot, l'abocador va funcionar durant trenta-dos anys. Actualment, l'antiga vall seca convertida en abocador està encara en procés de clausura. L'abocador de Montjuïc, per la seua banda, va quedar soterrat durant les obres d'adequació de la muntanya de cara als Jocs Olímpics de 1992.

Tanmateix, si bé aquesta asèptica descripció de la gènesi de l'abocador del Garraf mostra uns fets, alhora amaga tota una sèrie de qüestions rellevants quan parlem de residus i de la toxicitat que generen. En primer lloc, la mateixa paraula *residu*. Com diu Hird (2012, 454), «residu és un significant lingüístic intrínsecament ambigu: qualsevol cosa i tot pot convertir-se en residu, i les coses poden ser i no ser simultàniament residus, depenent de qui les percebi». Restes orgàniques, paper, vidre, draps, fusta, llaunes i altres residus metàl·lics van deixar de ser quelcom que es podia recuperar i van esdevenir deixalles, residus, que calia abocar en algun lloc, preferiblement fora de la vista. En segon lloc, l'augment en la producció de deixalles no només va ser una conseqüència del creixement de la població i de l'aparició de materials com el plàstic, sinó de la imposició, a través de campanyes publicitàries i incentius corporatius, dels productes descartables, sobretot de materials plàstics d'un sol ús (Hecht, 2022).

La ubiqüitat dels residus els ha convertit en l'indicador planetari de l'Antropocè, que així esdevindria *Wasteocè*, terme encunyat per Marco Armiero i que va més enllà de l'omnipresència de les deixalles: «el que caracteritza el *Wasteocè* són les relacions basades en el residu, el malbaratament, les d'abast realment planetari, que produeixen persones i llocs deteriorats». Armiero proposa que els residus són «un conjunt de relacions residuals que produeixen residus d'éssers humans i no humans, llocs malgastats i històries desaprovades» (2023: 14). De manera similar, Gabrielle Hecht (2023) ha encunyat el concepte *residual governance*, que fa referència tant a la gestió del que es considera residu, com a les tàctiques de minimització de la regulació i dels costos de la contaminació i, finalment, al tractament tant de persones com de llocs com si fossin residus.

Estratègies d'ocultació

A la introducció hem comentat que, en un conflicte ambiental, els grups que compten amb un poder polític més gran procuren que el conflicte no es faci públic, ocultar-lo davant l'opinió pública; és a dir, crear ignorància de manera deliberada. En el cas de l'abocador del Garraf, diferents administracions i empreses concessionàries han emprat diverses estratègies per tal d'amagar tant l'abocador en si com la toxicitat i la contaminació que ha generat.

Començarem per les que podem anomenar estratègies retòriques. L'agost de 1972 van aparèixer a la premsa les primeres notícies sobre la ubicació del futur nou abocador de Barcelona. *El Noticiero Universal* (diari que havia estat comprat per José María de Porcioles, al-

calde franquista de Barcelona entre 1957 i 1973) i *La Vanguardia Española* van publicar unes notícies on descrivien l'indret com una zona rocosa desèrtica, àrida i erma, sense cap casa pels voltants, i afirmaven que la compressió i trituració prèvia de les deixalles abans de ser abocades de manera controlada farien que no hi hagués cap risc de males olors o altres conseqüències negatives (que no indicaven). Ara bé, no esmentaven en cap moment les característiques geològiques del massís del Garraf.

Una altra estratègia d'aquest tipus especialment interessant ha estat el joc de topònims per amagar la ubicació exacta de l'abocador. Al plec de condicions de l'Instituto para la Conservación de la Naturaleza (ICONA), que era qui gestionava els terrenys que Begues va cedir, s'especificava de manera molt clara que cap municipi dels que hi portarien la brossa ni l'empresa concessionària podrien «utilitzar la denominació de Begues per identificar-lo, ja que a tots els efectes, inclús els purament informatius, publicitaris o administratius, la denominació oficial de l'abocador en qüestió serà de l'«Abocador del Massís del Garraf»» (citada a Pérez de Pedro, 2008, 167). Ja a principis del segle XXI, el que durant anys havia estat *abocador del massís del Garraf* es converteix en *dipòsit controlat de la vall d'en Joan*. Així, es passa d'un topònim molt general, Garraf, que dificulta saber a quin lloc del massís hi ha l'abocador, a un de molt local, vall de Joan (aquest és el nom correcte), que precisament per la seua alta concreció i elevat desconeixement per part de la majoria de la població, dificulta encara més que pugui ser ubicat correctament.

També cal fixar-se en el canvi d'*abocador a dipòsit controlat*. De fet, des de les primeres notícies públiques es va fer molt èmfasi en l'adjectiu *controlat* per a l'abocador, en un intent de marcar distàncies amb els abocadors incontrolats que proliferaven en aquella època. El del Garraf seria un abocador controlat en què s'utilitzarien les més noves tecnologies en emmagatzematge de residus: la impermeabilització del terreny, la trituració i compactació de les deixalles i el seu cobriment amb terra. Des de principis d'aquest segle, l'abocador desapareix per deixar pas al dipòsit, un pas més en l'objectiu de donar una imatge d'activitat controlada, amb totes les mesures necessàries per evitar qualsevol efecte secundari no desitjat.

La negació ha estat un altre tipus d'estratègia retòrica àmpliament utilitzat. Com veurem a l'apartat següent, quan es va fer pública la futura ubicació del nou abocador, hi va haver un important moviment en contra per intentar-lo aturar que va utilitzar com a argument la nul·la idoneïtat d'un massís càrstic com a lloc per fer-hi un abocador. Davant les nombroses queixes i reclamacions, a principis de 1973 l'Ajuntament de Barcelona finalment va presentar un informe signat per diversos enginyers i acadèmics que indicava que no hi havia cap perill de contaminació de les aigües subterrànies en cas d'instal·lar un abocador a la vall de Joan. Quan el desembre de 1974 es va produir la contaminació de l'aigua dels pous del poble del Garraf (l'aigua presentava excés de matèria orgànica i diversos bacteris), la Junta Provincial de Sanitat va afirmar que la contaminació no estava causada per l'abocador. Uns mesos més tard, l'abril de 1975, l'Escola Catalana d'Espeleo-

logia (ECE) va elaborar un informe sobre la contaminació del riu subterrani de la Falco-nera, que transcorre per l'interior del massís; en aquest cas va ser l'Ajuntament de Barcelona qui es va negar a admetre la seua responsabilitat en cap problema derivat de l'abocador.

Més enllà de les conseqüències negatives de l'abocador, la negació també ha estat un element constant durant la vida útil d'aquesta infraestructura pel que fa a la seua activitat. Des del primer moment es va afirmar que s'havia impermeabilitzat el fons de la vall i que s'anirien impermeabilitzant els vessants a mesura que s'aboquessin les deixalles. També es va dir que es construiria una planta de trituració⁴ per on passarien les escombraries abans de ser abocades; la planta no es va arribar a construir, de manera que van passar a dir que aquest tractament es feia a l'abocador. Pel que fa als lixiviats, se n'havia de fer un tractament en una piscina que els recollís, però va quedar plena poc després de començar la seua activitat, i el tractament *in situ* dels lixiviats no es va dur a terme fins a 1999⁵. Així mateix, es va dir que les escombraries es cobrien amb capes de terra per evitar males olors i que els residus poguessin escampar-se fora de l'abocador. Per dificultar que es fes pública informació sobre com funcionava l'abocador, durant dècades no es va permetre que ningú aliè a la seua gestió pogués prendre-hi mostres.

El silenci també ha estat un altre element clau. L'octubre de 1979 es va produir una explosió del metà acumulat en un avenc quan hi entrava un grup d'espeleòlegs. Va morir un adolescent de setze anys i van resultar ferides lleus tres persones més. Quan es va fer pública la notícia, un regidor de l'Ajuntament va reconèixer que l'accident era degut als gasos que es generaven a l'abocador. Va ser l'excepció en el silenci absolut, per part de l'Ajuntament de Barcelona i de qui gestionava l'abocador, respecte a la generació de metà, un silenci que ha durat fins que va començar el procés de clausura de l'abocador.

Aquest procés de clausura té dues parts. La primera, el segellament de l'abocador i el tractament dels residus acumulats, que continuaran generant durant dècades lixiviats i metà. La previsió és que els lixiviats es tractin a la planta *in situ* i posteriorment s'aboquin a la xarxa de clavegueram de Gavà per passar per la depuradora de Gavà-Viladecans més tard. Pel que fa al metà, del qual ni l'empresa gestora ni les administracions han parlat durant dècades, ara és un element important: s'ha construït una xarxa de captació per dur-lo a una planta de biogàs que es calcula que generarà l'energia equivalent a la que gasta una població de 12.000 habitants. Tanmateix, el que no s'ha fet tan públic és que la xarxa només capta un 30 % del total del gas generat. El segellament de l'abocador s'ha fet juntament amb la consolidació i estabilització del terreny: s'han construït terrasses o bancals per re-

4. El procés de trituració de les deixalles en redueix el volum, de manera que augmenta la vida útil de l'abocador i permet recollir els lixiviats que s'alliberen en el procés.

5. Fins a 1999, els lixiviats es duïen en camions fins a Barcelona, on eren abocats a la xarxa de clavegueram; posteriorment eren tractats a l'estació depuradora del Bogatell i llençats al mar.

duir-ne la inclinació, formades per diverses capes de materials que segellen l'abocador, l'última de les quals és una capa de terra apta per plantar-hi vegetació.

La segona part del procés de clausura té una estreta relació amb aquesta darrera capa de terra que acabem de veure: és la mal anomenada *restauració* del paisatge. Contràriament al que podríem pensar en sentir la paraula *restauració*, l'activitat no consisteix a retornar el paisatge de la vall de Joan a unes condicions semblants a les prèviament existents, sinó a crear un paisatge totalment nou sobre els 26 milions de tones d'escombraries abocades, que en algunes zones ocupen un gruix d'entre 80 i 100 metres d'alçada⁶. La idea és convertir l'antic abocador en un nou espai Metropolità per a ús públic i integrar-lo en el paisatge natural de l'entorn. L'objectiu dels gestors de l'abocador és que aquest nou paisatge amagui les escombraries. Per això, quan l'equip responsable del projecte de restauració va decidir fer unes parets amb blocs de residus als camins d'accés al nou espai, amb la intenció clara de no ocultar-ne el passat recent, es va produir una polèmica amb els gestors (L'efecte papallona, 2016).

L'ocultació a través de la construcció d'un nou paisatge també s'ha reflectit en titulars apareguts a la premsa, com ara «Cap a la neteja definitiva de l'abocador del Garraf» (*Ara*, 01/03/2018), «El Garraf pone fin al antiguo vertedero» (*El Mundo*, 15/04/2018), «El Garraf, de vertedero a parque natural» (*El Periódico de Catalunya*, 07/02/2016) o «El macizo del Garraf saca la basura» (*El País*, 22/03/2018), que fan entendre que les deixalles acumulades al Garraf deixaran de ser-hi, res més lluny de la realitat, com hem vist.

Les diferents estratègies retòriques d'ocultació utilitzades pels mercaders del dubte en l'abocador del Garraf conformen el que s'ha definit com a *narrativa tòxica*, «una història que s'explica sempre des del mateix punt de vista, de la mateixa manera, inclús amb les mateixes paraules, ometent sempre els mateixos detalls i eliminant els mateixos elements que podrien oferir un sentit del context i la seua complexitat» (citat a Armiero (2023)): l'èmfasi en l'ús de tecnologies que haurien fet de l'abocador un lloc innocu, la negació de la contaminació, l'ús del concepte de *restauració* de l'abocador, les meravelles del tractament dels residus acumulats, etc. Segurament, la narrativa tòxica més potent i més tangible és la mal anomenada *restauració* del paisatge de l'abocador, que pretén encobrir la seua activitat passada i la seua toxicitat passada, present i futura colgant-ho tot sota un paisatge completament nou, acabat de modelar, que esdevindrà la nova realitat, en una mostra de la *síndrome de la referència canviant*, és a dir, l'oblit del paisatge anterior (Tsing et al., 2017, 6).

6. Pel que fa a l'abocador de Montjuïc, les deixalles acumulades a les antigues pedreres també romanen amagades, en aquest cas, sota l'edifici INEF, el Palau Sant Jordi, el Mirador del Migdia i el Jardí Botànic (només aquest últim cobreix 60 000 m³ de residus).

Estratègies de visibilització

El conflicte ambiental analitzat va començar a causa d'una activitat (la ubicació de l'abocador al Garraf) que les persones que es van posicionar en contra consideraven un atac o una amenaça a uns espais naturals, a uns paisatges determinats. Va ser una lluita molt desigual entre empreses o administracions, que comptaven amb tot el suport de la llei, i un grup de pressió més o menys organitzat que va procurar fer públiques les seues preocupacions amb l'objectiu d'aturar l'activitat conflictiva, per a la qual cosa era necessari obtenir un suport públic ampli que resultés en un augment del potencial polític d'aquest grup.

La lluita contra l'abocador del Garraf va començar quan es va fer pública la seua ubicació. La primera que es va mobilitzar va ser l'Escola Catalana d'Espeleologia (ECE), que coneixia molt bé el Garraf, tant la seua superfície com la part subterrània. La tardor de 1972 va presentar un informe elaborat per un equip interdisciplinari de científics que conclouia que el Garraf no era un lloc adequat per instal·lar-hi un abocador (Raventós & Senent-Josa, 1972). Durant setmanes, es van fer taules rodones, conferències i col·loquis divulgatius, així com articles i declaracions a la premsa per part de professors de la Universitat de Barcelona (UB) i espeleòlegs de l'ECE sobre el perill que comportaria aquesta infraestructura al massís (Senent-Josa, 1972a, 1972b). Es van publicar en diversos mitjans de comunicació una carta oberta signada per vint-i-quatre investigadors/es i docents de Botànica de la UB i la UAB que es posicionaven en contra de l'abocador i una carta signada per trenta-dues persones de l'àmbit científic, investigador i docent universitari per reiterar la qualitat científica de l'estudi de l'ECE i demanar la publicació de l'informe elaborat pels tècnics municipals, que contradeïa el de l'ECE. La premsa també es va fer ressò de diverses notícies, com ara una carta signada per gairebé tres mil habitants de Vilanova i la Geltrú dirigida a l'Ajuntament de Barcelona, en la qual demanaven aturar el projecte. A més, es van produir mobilitzacions socials en diferents municipis del Garraf.

Des que va entrar en funcionament l'abocador, les persones contràries (espeleòlegs, població local i personal acadèmic) van dur a terme un seguiment de la seua activitat, fotografies, denúncies i informes sobre els incompliments de les condicions establertes (com la deficient impermeabilització del terreny, la no trituració de les deixalles i el no tractament *in situ* dels lixiviats), que es van fer públics a la premsa. També van denunciar la contaminació generada per l'abocador, tant a l'aigua dels pous del poble del Garraf el 1974 i del riu subterrani de la Falconera el 1975, a causa dels lixiviats, com l'accident mortal en un avenc el 1979 per acumulació de metà, gas que, segons els estudis, és el responsable d'aproximadament una quarta part de l'efecte hivernacle generat a l'àrea metropolitana de Barcelona (Campmany et al., 2001; Grup Ecologista Quercus, 2007). Quan l'abocador va tancar el 2006 (set anys més tard del que establia l'acord inicial) i va començar el projecte de restauració (que així mateix s'ha endarrerit més del previst), les queixes van continuar, en aquest cas indicant punts febles i errors del projecte o de la seua execució: absència de persones formades en ciències naturals en la redacció del projecte i manca

d'una anàlisi detallada que tingués en compte l'evolució de la revegetació prevista i els impactes del futur ús públic de l'indret, entre d'altres (Centre d'Estudis Beguetans et al., 2018). El qüestionament del segellat i del projecte de restauració de l'abocador per part de diverses entitats cíviques el 2018 va fer que des de l'Àrea Metropolitana de Barcelona se les convidés a formar part de la comissió de seguiment de les obres. Això ha permès a aquestes entitats estar al cas de com estan avançant les obres i dels problemes que hi ha (com ara una combustió subterrània de residus, ensorraments de la superfície de l'abocador), que publiquen a internet (Centre d'Estudis Beguetans, 2023), però que no semblen haver tingut impacte mediàtic.

De la mateixa manera que les estratègies d'ocultació es poden equiparar a una narrativa tòxica, les estratègies de visibilització es poden identificar com a part d'una *contranarrativa*. Tanmateix, a diferència d'altres conflictes ambientals, en què les contranarratives han estat creades per grups considerats marginals o subalterns, en aquest cas, una part important d'aquesta contranarrativa ha estat elaborada per persones amb formació en diferents disciplines científiques, algunes d'elles, acadèmiques de centres de recerca i universitats; és a dir, persones reconegudes com a expertes en el seu àmbit, que han procurat fer valer la seua posició d'autoritat en la matèria.

La contaminació de les aigües subterrànies, el subsol i l'atmosfera a causa dels lixivats i el metà generats a l'abocador del Garraf és un bon exemple de la violència lenta (i, en el cas del gas, invisible) que s'esdevé en llocs contaminats i que s'estén més enllà, en temps i espai, del lloc on s'han dipositat els residus. Uns residus que, en un curt espai de temps, passen de ser objectes de desig o quelcom útil a esdevenir residus i, posteriorment, tòxics, els quals cal entendre com a «productes sociotecnològics, dotats d'ontologia precària, suficientment plàstica i esmunyedissa per a [...] desafiar formes variades de control» (Bertomeu Sánchez, 2021: 150), com podrien ser la impermeabilització de la base de l'abocador o els pous de captació de metà.

Conclusions

Cada conflicte ambiental té les seues peculiaritats, però en el seu estudi es poden identificar característiques comunes amb altres conflictes tant pel que fa al seu desenvolupament com als diferents actors socials implicats i les estratègies que uns i altres duen a terme per aconseguir els seus objectius.

Les empreses i administracions que promouen les activitats que fan esclatar els conflictes acostumen a tenir un poder econòmic, polític i, fins i tot, legal que és la seua força principal. En el cas de l'abocador del Garraf, l'activitat era promoguda per una administració i era vista com una necessitat (en aquell moment, les úniques opcions de gestió de residus eren abocadors i incineradores). La necessitat o el *bé comú* (sovint de la mà del *progrés* o del benefici econòmic) són arguments retòrics molt habituals en empreses i administracions en els conflictes ambientals, sobretot en els que es generen per activitats

promogudes des de les administracions, com són l'emplaçament d'abocadors o incineradores, la construcció d'infraestructura viària, la creació d'embassaments o la instal·lació de parcs eòlics o fotovoltaics. En canvi, els grups que estan a l'altra banda del conflicte parlen de pèrdua de paisatge, de records i d'identitat, de malbaratament de valors ecològics per contaminació. Per tant, sobre un mateix fet (l'emplaçament d'un abocador en una vall recòndita del Garraf), uns i altres parlen de coses diferents, i, a més, hi atorguen valors diferents, perquè no hi ha una unitat comuna de mesura. És a dir, s'utilitzen *diferents llenguatges de valoració* alhora que es produeix una *incommensurabilitat de valors* (Martínez-Alier, 2001, 2006) i un xoc de sistemes de valoració, atès que els diferents valors en disputa en un conflicte ambiental no són commensurables, sinó que s'expressen en diferents escales.

Les estratègies d'ocultació que es van seguir, que podem trobar en altres conflictes ambientals on també han actuat mercaders del dubte, busquen mantenir la població en una ignorància intencionada a través de la creació d'una narrativa tòxica que, en aquest cas, a més d'ocultar l'abocador i la seua toxicitat mentre va estar en funcionament, també inclou la invisibilització del conflicte a través de la creació d'un paisatge totalment nou, que busca l'oblit del paisatge anterior.

Pel que fa a la campanya contra l'abocador, les estratègies de visibilització han buscat crear una contranarrativa a partir de la comunicació, divulgació, educació i conscienciació ambientals; l'ús de persones expertes com a argument d'autoritat, i la denúncia d'activitats o pràctiques inadequades.

La major part de les estratègies d'ocultació i de visibilització no s'haurien pogut dur a terme sense comptar amb un actor clau: els mitjans de comunicació, que han mostrat postures ambivalents. Els primers anys s'observa una postura molt diferenciada segons les capçaleres (favorables al règim i a l'abocador o bé crítiques amb el règim i contràries a l'abocador). En el temps transcorregut, les denúncies contra l'abocador s'han publicat als mitjans, però no tots hi han donat la mateixa cobertura o se n'han fet ressò. Més recentment, hem vist la publicació de titulars clarament equívocs en referència al projecte de restauració. En aquest aspecte, és interessant apuntar que, en general, els mitjans utilitzen un to molt (tecno)optimista quan parlen de la restauració del paisatge, mentre que, quan informen de la contaminació que provoca l'abocador, ho fan com si fos un tema diferent, deslligat de l'anterior. En qualsevol cas, el discurs públic al voltant de l'abocador se sol centrar en les tecnologies de gestió dels residus, però no acostuma a entrar a discutir sobre el sistema que promou la generació de residus.

L'abocador del Garraf es pot entendre com una manifestació del *Wasteocè*, en què unes relacions socioecològiques determinades han creat un lloc malbaratat, contaminat, una zona sacrificada (la vall de Joan o fondo de les Terradelles), on s'esdevé una violència lenta i invisible. També es pot veure com un exemple de *residual governance*, tant pel que fa a la gestió de les deixalles com a les tàctiques seguides per l'administració per tal de minimitzar

la regulació, els efectes i els costos de la contaminació generada per l'abocador, un indret que durant dècades ha estat considerat en si mateix un residu i, per tant, apartat de la vista i la memòria col·lectiva, a la qual ha estat retornat quan l'administració ha volgut fer gala del suposat control tecnocràtic d'aquesta infraestructura, aprofitant la potència visual de la imatge del nou paisatge per continuar invisibilitzant la toxicitat de l'abocador.

A tall de cloenda, voldria fer una reflexió sobre dos aspectes que l'anàlisi del cas de l'abocador del Garraf demostra fonamentals en l'àmbit d'actuació de l'activisme i la societat civil. Per una banda, la importància dels discursos i les narratives (tòxiques i contranarratives), del que es diu o no es diu, de la informació o desinformació, així com de les imatges, en la creació de percepcions, imaginaris i consciència sobre una activitat o espai determinats. Per una altra, l'adequació de les estratègies de lluita a cada cas concret; la tria, dins de les diverses opcions a les quals es pot recórrer, en funció de les característiques del conflicte i del context en què es produeix, de les que puguin resultar millors i més pertinents per tal d'assolir la justícia social i ambiental desitjada.

Bibliografia

- ARMIERO, M. (2008), «Seeing Like a Protester: Nature, Power and Environmental Struggles», *Left History*, 13 (1), 59-76. <https://doi.org/10.25071/1913-9632.24610>
- ARMIERO, M. (2023), *Wasteoceno. La era de los residuos*, Madrid, Los Libros de la Catarata.
- ARMIERO, M.; BARCA, S. (2004), *Storia dell'ambiente*, Cambridge, White Horse Press.
- BARCA, S. (2017), «On "The Political" in Environmental History», *Seeing the Woods*. A blog by the Rachel Carson Center: <https://seeingthewoods.org/2017/04/05/uses-of-environmental-history-stefania-barca/>. [05/03/2024]
- BATTERBURY, S. (2015), «Ecología política: relevancia, activismo y posibilidades de cambio», *Ecología Política*, 50, 45-54.
- BERTOMEU SÁNCHEZ, J. R. (2021), *Tóxicos: pasado y presente. Pensar históricamente un mundo tóxico*, Barcelona, Icaria.
- CAMPANY, J. et al. (2001), *Valls*, Edicions Cossetània.
- CENTRE D'ESTUDIS BEGUETANS (2023), «Visita de seguiment a l'abocador del Garraf»: <https://centredestudisbeguetans.cat/archivos/4037>. [03/06/2024]
- CENTRE D'ESTUDIS BEGUETANS; SEO/BIRDLIFE CATALUNYA; UNIÓ MUNTANYENCA ERAMPRUNYÀ UME; GRUP ECOLOGISTA QUERCUS (2018), «Al·legacions al Projecte Bàsic de Restauració de les Zones III i IV del dipòsit controlat de la Vall de Joan (tm Begues)»: <https://centredestudisbeguetans.cat/archivos/1140>. [03/06/2024]
- CRONON, W. (1993), «The Uses of Environmental History», *Environmental History Review*, 17 (3), 1-22.
- GIL-FARRERO, J. (2020), «La restauración del paisaje como ocultación de toxicidad en el vertedero del Garraf». A: GUILLEM-LLOBAT, Ximo; NIETO-GALAN, Agustí (ed.), *Tóxicos invisibles. La construcción de la ignorancia ambiental*, Barcelona, Icaria, 159-183.
- GIL-FARRERO, J. (2022), «De Montjuïc al Garraf: deixalles colgades». A: VALLS, Laura (coord.). *Cròniques de Ciència*: <https://www.youtube.com/watch?v=Rf117PmDrZU&feature=youtu.be>. [05/03/2024]
- GRUP ECOLOGISTA QUERCUS (2007), «32 anys d'escombraries a l'abocador il·legal del Garraf»: https://web.archive.org/web/20140320215337/http://www.iniciativa.cat/protected_media/documents/266/Quercus.pdf. [03/06/2024]
- HECHT, G. (2022), «Descartables», *Sabers en acció*, 2022-03-02: <https://sabersenaccio.iec.cat/descartables/>. [03/06/2024]
- HECHT, G. (2023), *Residual Governance: How South Africa Foretells Planetary Futures*, Durham, Duke University Press.
- HIRD, M. J. (2012), «Knowing Waste: Towards an Inhuman Epistemology», *Social Epistemology*, 26 (3-4), 453-469. <https://doi.org/10.1080/02691728.2012.727195>
- HUGHES, D. (2016), *What is Environmental History?*, Cambridge, Polity.
- L'EFECTE PAPALLONA (2016), «D'abocador a parc natural, transformació al Garraf – L'efecte papallona», *Catalunya Ràdio*: <https://www.ccma.cat/catradio/alacarta/lefecte-papallona/dabocador-a-parc-natural-transformacio-al-garraf/audio/947519/>. [05/03/2024]
- LERNER, S. (2010), *Sacrifice Zones: The Front Lines of Toxic Chemicals Exposure in the United States*, Cambridge MA, The MIT Press.
- MARTÍ ESCAYOL, M. A. (2019), «The environmental history of the Catalan-speaking lands», *Catalan Historical Review*, 12, 43-55. <https://doi.org/10.2436/20.1000.01.155>
- MARTÍNEZ ALIER, J. (1991), «Ecology and the Poor: A Neglected Dimension of Latin American History», *Journal of Latin American Studies*, 23 (3), 621-39.
- MARTÍNEZ ALIER, J. (2001), «Justicia ambiental, sustentabilidad y valoración». A: GONZÁLEZ DE MOLINA, Manuel; MARTÍNEZ ALIER, Joan (ed.), *Naturaleza transformada. Estudios de historia ambiental en España*, Barcelona, Icaria, 289-335.
- MARTÍNEZ ALIER, J. (2006), *El ecologismo de los pobres. Conflictos ambientales y lenguajes de valoración*, Barcelona, Icaria.
- MARTÍNEZ-ALIER, J., et al. (2014), «Between activism and science: grassroots concepts for sustainability coined by Environmental Justice Organiza-

tions», *Journal of Political Ecology*, 21, 19-60. <https://doi.org/10.2458/v21i1.21124>

NIXON, R. (2011), *Slow violence and the environmentalism of the poor*, Cambridge, Harvard University Press.

ORESQUES, N.; CONWAY, E. M. (2018), *Mercaderes de la duda. Cómo un puñado de científicos ocultaron la verdad sobre el calentamiento global*, Madrid, Capitán Swing.

PÉREZ DE PEDRO, P. (2008), *Olor de podrit, 1972-2006: el despropòsit del Garraf. L'abocador d'escombraries de Begues-Gavà, Terrassa, Pau Pérez de Pedro*.

PROCTOR, R. N.; SCHIEBINGER, L. (ed.) (2008), *Agnotology. The Making and Unmaking of Ignorance*, Stanford, Stanford University Press.

RADKAU, J. (1993), «¿Qué es la historia del medio ambiente?», *Ayer. Historia y Ecología*, 11, 119-146.

RAVENTÓS, J. A.; SENENT-JOSA, J. (1972), *Informe sobre el proyectado vertedero controlado de basura en Garraf, Barcelona, Escuela Catalana de Espeleología*.

RODRÍGUEZ-GIRALT, I.; TIRONI, M. (2020), «Coreografías del abandono: cuidado y toxicidad en zonas

de sacrificio». A: GUILLEM-LLOBAT, Ximo; NIETO-GALAN, Agustí (eds.), *Tóxicos invisibles. La construcción de la ignorancia ambiental*, Barcelona, Icaria, 237-256.

SENENT-JOSA, J. (1972a), «El caso del vertedero de Garraf», *Triunfo*, 527, noviembre de 1972.

SENENT-JOSA, J. (1972b), «Tiempo de inmundicia», *Triunfo*, 520, setembre de 1972.

TEMPER, L.; MARTÍNEZ ALIER, J.; DEL BENE, D. (s.d.), «Environmental Justice Atlas», *Environmental Justice Atlas*: <https://ejatlas.org>. [05/03/2024]

TSING, A.; SWANSON, H.; GAN, E.; BUBANDT, N. (eds.) (2017), *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene*, Minneapolis, University of Minnesota Press.

VACCARO, I.; BELTRAN, O. (2007), «Introducción. Paisajes en efervescencia: hacia una ecología política de los Pirineos». A: VACCARO, I.; BELTRAN, O. (eds.), *Ecología política de los Pirineos. Estado, Historia y Paisaje*, Tremp, Garsineu, 15-22.

WORSTER, D. (1989), «Doing Environmental History». In: WORSTER, Donald (ed.), *The Ends of the Earth. Perspectives on Modern Environmental History*, Cambridge, Cambridge University Press, 289-307.